

Вплив демографічних чинників на зайнятість населення

Досліджено демографічний стан в Україні. Проаналізовано показники, та визначено їх наслідки. З'ясовано вплив демографічних чинників на зайнятість населення.

Investigated the demographic situation in Ukraine. Analyzed parameters and determined their effects. The influence of demographic factors on employment.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічні чинники, міграційний рух населення, природний рух населення, трудовий потенціал.

Вступ. В сучасних умовах розвитку економіки, спрямованої на формування інноваційного зростання, ефективна зайнятість є одним із найвагоміших чинників впливу на соціально-економічні результати функціонування всієї економічної системи. Більшість соціальних, демографічних, економічних явищ в певній мірі виступають чинниками або результатами процесів, що відбуваються у сфері зайнятості. Саме погіршення демографічної ситуації в Україні, а також вагоме значення цього чинника для формування трудового потенціалу і обумовили актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність означеної проблематики, ряд вітчизняних вчених-економістів присвятили свої праці проблемам відтворення робочої сили, впливу різних чинників на зайнятість населення, а саме: Д. Богиня, В. Геєць, С. Злупко, С. Калініна, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Новікова, В. Петюх, В. Стешенко, Є. Савельєв та інші. Однак, зважаючи на загрозливі демографічні тенденції, які відбуваються в Україні, ця проблематика потребує додаткових досліджень.

Метою статті є аналіз демографічної ситуації в Україні, а також визначення впливу демографічних чинників на зайнятість населення.

Лопушняк Г.С., д.е.н., доцент кафедри економічної політики та економіки праці, ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України;

Капітан В.О., аспірант кафедри економічної політики та економіки праці, ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України

Результати. Зазначимо, що соціально-економічне становище будь-якої держави має виражений інерційний характер і безпосередньо залежить від демографічної ситуації, а демографічні чинники є одними із основних, які впливають на трудовий потенціал країни. Саме низькі показники економічного та соціального розвитку держави обмежують можливості покращення демографічної ситуації, а скорочення чисельності населення (табл. 1) внаслідок збільшення трудової міграції за кордон, перевищення смертності над народжуваністю, поширення хвороб унеможливають досягнення стабільності розвитку суспільства та підвищення конкурентоспроможності робочої сили.

Таблиця 1.

Кількість наявного населення України у 2010 – 2012 рр.

Показники	2008		2009		2010		2011		2012	
	осіб, млн	%	осіб, млн	%	осіб, млн	%	осіб, млн	%	осіб, млн	%
Наявне населення:	46,4	100	46,1	100	46,0	100	45,8	100	45,6	100
- міське	31,7	68,3	31,6	68,5	31,5	68,6	31,5	68,7	31,4	68,8
- сільське	14,7	31,7	14,5	31,5	14,5	31,4	14,3	31,3	14,2	31,2

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

З даних таблиці 1 видно, що протягом 2008 – 2012 років в Україні спостерігається тенденція до швидкого скорочення кількості населення. Так, протягом аналізованого періоду його чисельність скоротилося на 0,8 млн. громадян. Порівняно з попереднім роком у 2009 році кількість населення зменшилось на 0,3 млн. осіб, у 2010 році – на 0,1 млн., у 2011 – на 0,2 млн., а у 2012 році – на 0,2 млн. Вищенаведені факти дозволяють стверджувати про швидкі темпи скорочення кількості жителів України.

Окрім того, слід зазначити, що більш швидкими темпами зменшується сільське населення, кількість якого у 2012 році становила 14,2 млн. осіб (31,7 %), що на 0,5 млн. (0,5 %) менше ніж у 2008 році. Міське населення за цей

же період скоротилось на 0,3 млн. і його питома вага у загальній кількості населення становила у 2012 році 68,8 %, що на 0,5 % більше ніж у 2008 році. Основною причиною більш різкого скорочення сільського населення є занепад українського села, що супроводжується високим рівнем безробіття та смертністю населення.

Незважаючи на те, що офіційна статистика свідчить про позитивне сальдо міграції за останні вісім років (рис. 1), ми все ж спостерігаємо відтік працездатного населення з сільської місцевості та з невеликих містечок до великих міст, де є набагато більше шансів працевлаштуватися і отримувати гідну заробітну плату, належний рівень освіти, медичне обслуговування і т. п.

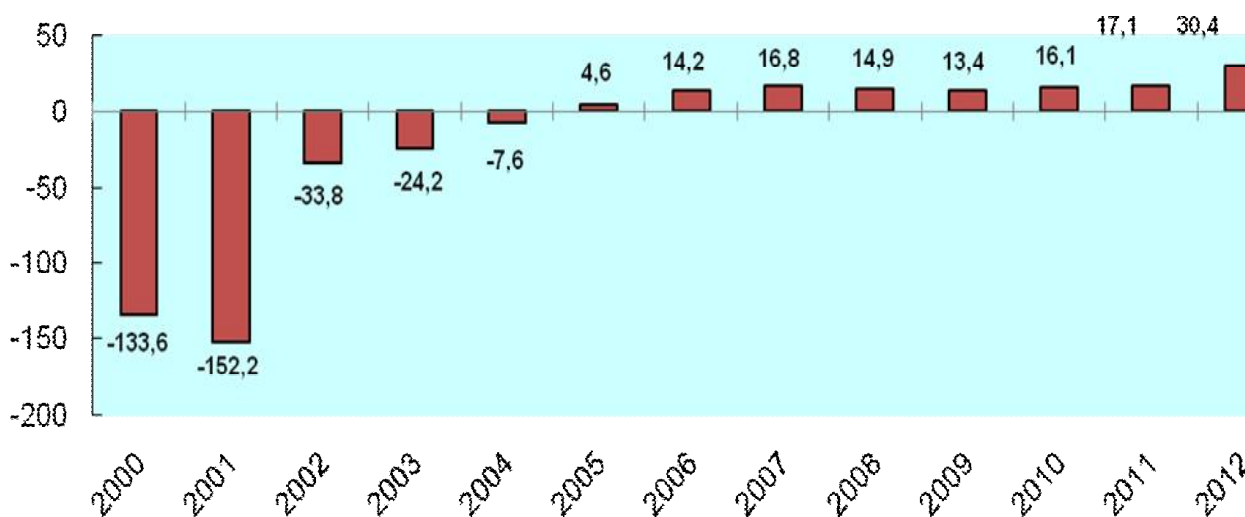

Рис.1. Міграційний рух населення у 2000 – 2012 рр.

Примітка: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Притаманна Україні внутрішня міграція спричинена нерівномірністю економічного розвитку регіонів. Зауважимо, що такий вид міграції присутній фактично у всіх країнах світу, але різняться за принципами пересування. У більшості випадків громадяни переміщуються в межах регіону із депресивних місць (здебільшого із сільськогосподарських регіонів) в центри стабільного розвитку. Серед основних причин внутрішньої міграції відмітимо: недостатньо привабливе розташування регіону; низький рівень заробітної плати; відсутність

робочих місць та обмеження особистого розвитку (характерно для сільської місцевості).

Що ж стосується зовнішньої міграції, то Україна, за результатами останніх досліджень Світового банку «Міграція і грошові перекази», входить до п'ятірки країн з найвищим рівнем еміграції населення. В даний час, за кордоном перебуває 6,6 млн. українців, що становить 15% населення. Зазначимо, що ці 6,6 млн. українських громадян забезпечують близько 2% ВВП за рахунок коштів, які вони надсилають своїм сім'ям в Україну. Трудові мігранти у будь-якій країні – це найактивніша частина населення віком від 18 до 45 років. Люди саме цього віку приносять державі левову частину доходів у вигляді податків і загалом забезпечують економічне благополуччя країни. В Україні таке активне працездатне населення становить 17 млн. осіб. А це означає, що 6,6 млн. трудових емігрантів, які нині працюють за кордоном, становлять 39% працездатного населення країни [1].

Основними причинами, які спонукають українських громадян до еміграції ми виділили наступні: недостатня кількість робочих місць; низькі заробітні плати; відсутність можливостей для розвитку і самореалізації; нестабільна політична ситуація в Україні; широко поширена корупція; незахищеність від зловживань зі сторони владних структур; не вигідні і нестабільні умови ведення малого і середнього підприємництва.

Вважаємо, що зовнішня трудова міграція має для України як позитивні так і негативні наслідки. Позитивними, на нашу думку, є: відчутне послаблення напруги на ринку праці; зменшення рівня зареєстрованого і прихованого безробіття; надходження до України додаткової іноземної валюти у формі грошових переказів трудовими мігрантами своїм родинам, що дає змогу покращити їх матеріальне становище; можливість окремими особами реалізувати свої здібності. Негативними: втрата найконкурентоспроможнішої частини власної робочої сили (особливо науковців і фахівців), що призводить до уповільнення темпів науково-технічного прогресу; втрата кваліфікації більшості трудових мігрантів, оскільки особи з високим рівнем професійної підготовки здебільшого виконують за кордоном малокваліфіковану роботу; вкладання державою коштів у підготовку фахівців для потреб власної

економіки (затрати на навчання на всіх освітніх рівнях), які, в результаті, створюють додану вартість за межами країни; виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців; зростання злочинності та соціальної напруженості у суспільстві через міжнаціональні конфлікти; погіршення сімейних стосунків через довготривалу відсутність членів родин; соціальна проблема покинутих дітей; повернення трудових мігрантів пенсійного віку в Україну, що призводить до проблеми їх утримання; погіршення демографічної ситуації в Україні через отримання трудовими мігрантами громадянства країни у якій вона перебуває. Також нелегальна трудова міграція не сприяє наповненню пенсійного і соціального фондів через відсутність відрахувань від заробітної плати заробітчан.

Основною проблемою є нелегальне перебування громадян за кордоном і їх незахищеність. Слід відмітити, що в Україні відсутня інформація про реальні масштаби трудової міграції, оскільки багато українців перебувають за кордоном нелегально. Також затягується процес приєднання нашої держави до міжнародних конвенцій з питань соціального захисту трудових мігрантів. Недосконалим є і механізм легального працевлаштування мігрантів за кордоном на підставі системи міждержавних і міжурядових угод.

Зазначимо, що трудоворесурсний потенціал країни визначається як сукупність реальних та потенційних якісних та кількісних характеристик працездатного населення (або трудових ресурсів), які використовуються або можуть бути використані в процесі праці. Кількісні характеристики визначаються чисельністю працездатного населення, економічно активного населення, трудових ресурсів, обсягом приросту трудових ресурсів. Якісні характеристики робочої сили – це передусім стать, вік, освіта, професійна підготовка, кваліфікація, культурний рівень, стан здоров'я та фізіологічний стан, морально-психічні якості та відношення до праці [2, с. 20].

Для збільшення і підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу України важливе значення має збільшення працездатного населення та можливості його працевлаштування.

Загалом, як вже зазначалось вище, в Україні відбувається стрімке скорочення населення, викликане високою смертністю, а також низькими показниками народжуваності. Як наслідок, рівень природного руху населення України протягом останніх років має стабільно від'ємне значення (табл. 2). Негативною тенденцією є зростання рівня смертності працездатного населення.

Таблиця 2

Природний рух населення у 2008 – 2012 рр.

Показники	2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік (січень – вересень)	
	тис. осіб	осіб на 1000 наявного населення	тис. осіб	осіб на 1000 наявного населення	тис. осіб	осіб на 1000 наявного населення	тис. осіб	осіб на 1000 наявного населення	тис. осіб	осіб на 1000 наявного населення
Народжені	510,6	11,0	512,5	11,1	497,7	10,8	502,6	11,0	390,3	11,4
Померлі	754,5	16,3	706,7	15,3	698,2	15,2	664,6	14,5	495,2	14,5
<i>в т. ч. діти до 1 року</i>	5,1	10,0*	4,8	9,4*	4,6	9,1*	4,5	9,1*	3,3	8,6*
Природний приріст населення	-243,9	-5,3	-194,2	-4,2	-200,5	-4,4	-162,0	-3,5	-104,8	-3,1

*на 1000 народжених живими

Примітка: Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Великий відсоток смертності займають діти до 1 року. Серед основних причин: розлади, що виникають у перинатальному періоді (у першу чергу розлади дихальної та серцево-судинної систем), вроджені порушення розвитку системи кровообігу, інфекційні захворювання, хвороби нервової системи та органів дихання [3].

Слід зазначити, що останніми роками показники смертності серед дітей до 1 року знижуються. І це без перебільшення можна назвати вагомим досягненням, яке стало можливим завдяки результатам наукових досліджень та інновацій в медицині, направлених, насамперед, на лікування новонароджених.

Однією з основних причин смертності населення є різке погіршення здоров'я громадян, на що звернено увагу і у розпорядженні КМУ від 21 травня 2008 р. № 731-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки». Серед чинників, які зумовлюють кризовий стан здоров'я українців, у Концепції визначено: незбалансоване і нераціональне харчування; обмежену рухову активність; вживання алкоголю; травматизм, а також поширеність наркоманії та асоціальної поведінки молоді [4]. Погоджуємось із думкою багатьох експертів, які вважають, що в Україні немає суспільного усвідомлення цінності здоров'я і нації, не сформована ефективна система стимулювання українців до збереження здоров'я. Очевидно, такий загрозливий виклик потребує комплексу заходів із подолання бідності й докорінного поліпшення охорони здоров'я населення.

Безумовно, що демографічні втрати і деформації структури населення негативно впливають на склад трудових ресурсів, їхню професійну структуру та «мобільність» [5].

Подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізація відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.10.2004 № 724-р, на виконання рекомендацій парламентських слухань «Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки», схвалених Постановою Верховної Ради

України від 05.06.2003 № 940, було розроблено стратегією демографічного розвитку України на 2005-2015 роки [6]. Метою стратегії демографічного

розвитку є поліпшення якісних характеристик населення та гармонізація відтворення людності України.

У вищезгаданому документі, відображені стратегії політики народжуваності та розвитку сім'ї; поліпшення стану здоров'я, зниження смертності та подовження тривалості життя; регулювання міграційних процесів; подолання негативних наслідків старіння населення; регіональні пріоритети демографічного розвитку. Вважаємо, що прописані кроки і дії дозволять покращити демографічну ситуацію в державі.

Таким чином, враховуючи важливу роль розвитку народонаселення в становленні трудового потенціалу, кожне суспільство змушене проводити адекватну поточному моменту демографічну політику, спрямовану на досягнення бажаного рівня розвитку кількісних та якісних параметрів цього потенціалу. При цьому суспільство, якому притаманна трансформація всієї системи соціальних і економічних відносин в умовах зростаючого дефіциту кількісної визначеності трудового потенціалу, повинне орієнтуватись не стільки на припинення зменшення чисельності населення, скільки на пріоритетний розвиток його якісної, зокрема інтелектуальної компоненти, спроможної забезпечити досягнення цілей і завдань подальшого прогресивного розвитку суспільства [7].

Досліджуючи показники кількості населення, природного та міграційного (внутрішнього і зовнішнього) руху робимо висновок про катастрофічну ситуацію у демографічній сфері України. За офіційними даними населення України щорічно скорочується на 0,2 млн. осіб. При цьому, населення у віці 0 – 14 років зменшилося з 11,1 млн. осіб у 1990 р. до 6,5 млн. осіб у 2012 р., а населення у віці 65 і більше років, навпаки, збільшилося з 6,2 млн. осіб до 6,9 млн. осіб. Через високі показники смертності та від'ємне значення показника природного приросту населення можна стверджувати про вимирання Української нації.

Значний вплив на стан зайнятості населення в усіх сферах економічної діяльності мають процеси прискореного демографічного старіння та значних міграційних потоків економічно активного населення (особливо у віці 30-45 років).

Якщо така тенденція продовжиться, то з кожним роком попит на робочу силу зростатиме, а її пропозиція знижуватиметься. Це може призвести до скорочення обсягів виготовленої продукції, а також її експорту, що негативно відобразиться на конкурентоспроможності української продукції.

Враховуючи усі негативні сторони впливу демографічних чинників на зайнятість населення, зокрема, та на національну безпеку загалом вважаємо за необхідне здійснити низку заходів щодо стабілізації демографічної ситуації й ситуації на ринку праці та розробку шляхів її покращення. Зокрема, з метою покращення здоров'я громадян потрібно розробити загальнодержавні програми щодо активізації і популяризації здорового способу життя (наприклад, створення спортивних центрів для широких верств населення).

Однією із причин низьких показників народжуваності є низький рівень доходів сімей та неврегульований механізм соціального захисту населення. Щорічне підвищення допомоги при народженні дитини, без сумніву, є вагомим позитивним кроком, що сприяє підвищенню народжуваності населення. Однак, на нашу думку, основним завданням державної політики повинно бути створення у країні середнього класу, характерними ознаками якого є матеріальне благополуччя, інвестування в розвиток родини, наявність дітей як стимул та об'єкт для таких інвестицій.

Задля забезпечення повернення трудових мігрантів до України та утримання потенційних емігрантів необхідною умовою є підвищення рівня заробітних плат в державі. Одним з чинників такого збільшення є зниження розміру соціальних внесків, які сплачуються роботодавцями, а також встановлення максимально допустимого співвідношення між мінімальним і максимальним рівнем заробітної плати, що практикується у розвинених країнах світу.

Також доцільним і актуальним є продовження політики лобювання інтересів українських працівників в інших країнах, забезпечення виконання

Угоди з ЄС про статус трудових мігрантів та забезпечення створення умов для легального працевлаштування українських мігрантів, формування механізмів пенсійних виплат та виплат по інших видах страхування з-за кордоном.

В умовах скорочення кількості населення, а також збільшення в'їзного потоку до країни важливим стає провадження активнішої імміграційної політики, зокрема вирішення питань легальності працевлаштування іммігрантів, а також необхідності застосування квотування, кваліфікаційних та освітніх вимог до іммігрантів, вивчення розподілення потоків іммігрантів поміж галузями народного господарства задля формування потреби національної економіки в закордонній робочій силі.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що покращення демографічної ситуації в Україні позитивно вплине на підвищення рівня зайнятості та підвищення конкурентоспроможності робочої сили.

Література

1. Мельник П. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. – [Електронний ресурс] / П. Мельник. – Режим доступу: <http://www.conferences.neasmo.org.ua/node/554>
2. Коропатник Т. В. Демографічні чинники формування трудового потенціалу / Т. В. Коропатник // Регіональна економіка. – 2011. – № 2 (2). – С. 59 – 63.
3. Дитяча демографія // Незалежний вістник - Vestnik 55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vestnik55.wordpress.com/2012/03/28/>
4. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки: Розпорядження КМУ від 21 травня 2008 р. № 731-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-2008-%D1%80>
5. Капітан В.О. Міжрегіональна трудова мобільність в Україні. Актуальні проблеми економіки і управління в сучасних соціально-економічних умовах: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 02-03 жовтня 2012 р., - Дніпропетровськ: Герда, 2012. – С. 17 – 19.

6. Стратегія демографічного розвитку України на 2005 – 2015 рр. Розпорядження КМУ від 8.10.2004 № 724-р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ/strateg.pdf>
7. Ноджак Л. С. Демографічні та соціально-економічні чинники формування і використання інтелектуального потенціалу за ринкових перетворень: автореф. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.09.01 / Ноджак Любов Степанівна // НАН України: Інститут регіональних досліджень. - Л., 2003–18с.